

УДК. 349.2 : 331

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2026-52-2-42-54>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ОХОРОНИ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ТЕОРЕТИКО-ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Валецька О.В.

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF THE INSTITUTE OF OCCUPATIONAL SAFETY AND HEALTH IN THE CURRENT CONTEXT: A THEORETICAL AND COMPARATIVE STUDY

Valetska O.V.

У статті здійснено комплексне теоретико-порівняльне дослідження особливостей функціонування інституту охорони праці в сучасних умовах. Неминучі зміни у період дії воєнного стану відбулися у сфері праці і зайнятості, які погіршили становище найманих працівників і впровадили значні обмеження в реалізації їх трудових прав. Інститут охорони праці як один із важливих інститутів трудового права отримав в реаліях війни нові виклики, які не могли, навіть, передбачити в умовах мирного часу. Це високі ризики для безпеки на роботі та для здоров'я працівників, пов'язані з обстрілами, мінуванням, плановими та екстремними відключеннями світла, відсутністю опалення, води (або значним погіршенням її якості), багатогодинними повітряними тривогами тощо. Все це і обумовлює актуальність дослідження проблеми охорони праці і збереження трудового потенціалу нашої держави на майбутнє. Актуальність теми зумовлена і активним впровадженням європейських трудових стандартів в наше трудове законодавство з метою набуття членства в ЄС.

Стаття має на меті дослідження специфіки функціонування інституту охорони праці в сучасних умовах, з урахуванням впровадження євроінтеграційних трудових стандартів та викликів воєнного стану. Для реалізації поставленої мети автором було визначено низку завдань, зокрема: визначити теоретико-правові засади інституту охорони праці; проаналізувати принципи охорони здоров'я та професійної безпеки в ЄС та загальні правила впровадження цих принципів; охарактеризувати напрями реформування інституту в умовах воєнного стану.

Термін «охорона праці» насамперед необхідно розуміти у широкому та у вузькому значенні. У широкому значенні «охорона праці» - це сукупність правових норм, які регулюють відповідний комплекс суспільних відносин у сфері застосування праці, що включає і гарантії при прийнятті на роботу, і при звільненні, і створенні необхідних, здорових і безпечних умов, а також необхідного психологічного клімату на робочому місці, а також питання робочого часу, часу відпочинку тощо. Все те, що включає поняття «гідна праця». Під охороною праці у вузькому значенні необхідно розуміти ті норми, що регулюють встановлення безпечних та здорових умов праці з метою запобігання негативному впливу виробничого середовища на життя та здоров'я працівників.

Видається логічним і доцільним розділити загальний підхід до терміну «безпека» як основний пріоритет державної політики в сфері соціальної, політичної, економічної та цей же термін в сфері трудових відносин. В сфері праці основними характеристиками безпеки повинні бути відсутність або

мінімізація ризиків життя, здоров'я, працездатності та трудового довголіття працівників; збереження та/або поновлення ментального здоров'я; створення на робочих місцях умов психологічного комфорту, відновлення сил; і, як, стратегічне завдання, створення «зелених» робочих місць. Закріпити на законодавчому рівні (у проєкті Трудового кодексу) існування двох близьких, але не тотожних термінів: безпека праці і охорона праці, визнавши перший термін більш широкий по змісту, функціям, можливостями імплементації європейських трудових стандартів та заходами державного впливу.

В умовах війни необхідно запровадити ризикопередбачуваний підхід в сфері охорони праці, в якому наголос необхідно зробити на профілактику та мінімізацію ризиків.

Ключові слова: гідна праця, працівник, трудові права працівників, охорона праці, безпека праці, європейські стандарти, принципи, захист прав працівників, «зелені» робочі місця, профілактика та мінімізація ризиків, трудове право, право на працю, воєнний стан.

Постановка проблеми. Неминучі зміни у період дії воєнного стану відбулися у сфері праці і зайнятості, які погіршили становище найманих працівників і впровадили значні обмеження в реалізації їх трудових прав. Ці зміни є неминучі і необхідні з огляду на сучасні реалії та продовження військової агресії РФ вже п'ятий рік. «Трудове законодавство та трудові права зазнали значних змін у період воєнного стану з урахуванням відсутності у них абсолютного характеру та, відповідно, можливості впровадження відповідних обмежень, включаючи трудову повинність» [1, с. 55]. Більшість запроваджених змін стосувалися погіршення положення працівників, наприклад, обмеження дозвільної діяльності профспілок, подовження тривалості робочого часу, зміни у наданні відпусток тощо. Однак питання охорони праці і безпечного виробничого середовища не зазнали законодавчих змін. Інститут охорони праці як один із важливих інститутів трудового права отримав в реаліях війни нові виклики, які не могли, навіть, передбачити в умовах мирного часу. Це високі ризики для безпеки на роботі та для здоров'я працівників, пов'язані з обстрілами, мінуванням, плановими та екстреними відключеннями світла, відсутністю опалення, води (або значним погіршенням її якості), багатогодинними повітряними тривогами тощо. Якщо в мирний

час існувала чітка градація щодо стандартів з охорони праці та виробничої гігієни відносно окремих вразливих груп осіб (жінок, особливо вагітних; осіб з інвалідністю; неповнолітніх) та осіб, які зайняті на роботах зі шкідливими, небезпечними та важкими умовами праці, но в сучасний період ситуація значно змінилася. У групі ризиків перебувають всі, хто продовжує працювати, особливо у прифронтових територіях, однак у відносно віддалених областях ніхто не може почуватися безпечно на робочому місці, по дорозі до роботи чи з роботи, у відрядженні або при виконанні трудових обов'язків поза місцем розташування підприємства, установи, організації. «Для системи управління охороною праці бойові дії є зовнішніми небезпечними чинниками, які впливають на систему функціонування підприємства та підвищують ризики виникнення додаткових нещасних випадків на робочих місцях, які є нетиповими для мирного часу та мають наслідки різної тяжкості» [2, с. 415].

Змінився гендерний аспект щодо окремих категорій професій і посад, які традиційно вважалися чоловічими – в умовах війни їх активно почали обіймати жінки, але ж зі всіма ризиками, притаманними цим роботам (небезпечні, шкідливі, пов'язані з підняттям та переміщенням важких речей). І ще один аспект в трактуванні «охорона праці»

з'явився саме в період війни – це охорона не тільки фізичного здоров'я працівника, але і психоемоційного стану, або, у широкому розумінні – ментального здоров'я працівника. Все це і обумовлює актуальність дослідження проблеми охорони праці і збереження трудового потенціалу нашої держави на майбутнє. Актуальність теми зумовлена і активним впровадженням європейських трудових стандартів в наше трудове законодавство з метою набуття членства в ЄС.

У звіті про оцінку потреб «Соціальні права в Україні під час війни», виконану під егідою Ради Європи зазначено, що ст. 3 Європейської соціальної хартії гарантує право кожного працівника на здорове та безпечне робоче середовище [3]. «Щоб забезпечити права, зазначені у ст. 3, необхідні дії на рівні національного законодавства та практичні дії, які включають як превентивні, так і захисні заходи. Це передбачає впровадження заходів з невідкладного захисту здоров'я та безпеки на робочому місці, як-от процедури евакуації та засоби індивідуального захисту» [1, с. 45-46].

Аналіз основних досліджень. Інститут охорони праці досліджувався вченими-юристами, економістами, соціологами, психологами та вченими технічного напрямку дослідження, а також активно студіювався практиками. До цього напрямку дослідження зверталися: М.В. Бужанська, О.О. Бандурко, Т.Б. Аріфходжаєва, Ю.Ю. Івчук, О.В. Пожарова, П.О. Ізуїта, О.М. Рим, А.О. Бойко, А.С. Сидоренко, І.К. Полховська. Але ці наукові пошуки більше розглядали функціонування цього інституту в умовах мирного часу або в площині особливостей регулювання в умовах воєнного стану, однак без впливу європейських стандартів. Сучасні умови диктують нові підходи до теоретико-правового аналізу особливостей реалізації

права працівника на охорону праці та безпеку робочого середовища.

Мета статті. Стаття має на меті дослідження специфіки функціонування інституту охорони праці в сучасних умовах, з урахуванням впровадження євроінтеграційних трудових стандартів та викликів воєнного стану. Для реалізації поставленої мети автором було визначено низку завдань, зокрема: визначити теоретико-правові засади інституту охорони праці; проаналізувати принципи охорони здоров'я та професійної безпеки в ЄС та загальні правила впровадження цих принципів; охарактеризувати напрями реформування інституту в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. За Конституцією України кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом (ч. 3 ст. 43) [4]. Ст. 1 Закону України «Про охорону праці» визначає охорону праці як «систему правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів. Спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності» [5].

Як економічна категорія охорона праці являє собою систему організаційних, економічних, фінансових механізмів, що мають забезпечити працівникові насамперед здорові та безпечні умови праці, відповідно до його діяльності. Економічне значення охорони праці необхідно розглядати через призму підвищення продуктивності праці, збільшення фонду робочого часу, зниження витрат на відшкодування шкоди життю та здоров'ю працівника внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання [6, с. 372]. «Поряд з тим, охорона праці відіграє важливу роль як соціальний чинник, оскільки незважаючи на високі виробничі результати, вони не можуть

компенсувати втраченого здоров'я чи життя працівників» [7, с. 364-365]. Як соціальне явище, це система соціально-трудова гарантій працівників у сфері охорони праці.

Комплексність інституту охорони праці знаходить своє відображення і в характеристиці функцій, завдань, методів та принципів цього інституту. Як слушно зауважує Ю. Івчук, «принцип комплексного розв'язання завдань охорони праці реалізується на основі загальнодержавних, галузевих та регіональних програм із відповідних питань та з обов'язковим урахуванням інших окремих напрямів економічної, виробничої та соціальної політики» [8, с. 32].

Важливим чинником для з'ясування призначення охорони праці є встановлення його організаційно-правових форм. Спираючись на чинне законодавство можна виокремити такі, як «встановлення державних стандартів охорони праці працівників у нормативно-правових актах; організація діяльності служб охорони праці; забезпечення працюючих засобами індивідуального і колективного захисту, проведення регулярних медичних оглядів працівників; навчання та інформаційне забезпечення охорони праці; розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій» [9, с. 456-458].

Інститут охорони праці для якісного забезпечення своїх функцій має вміщати у собі довгострокові плани та комплексні засоби які сприятимуть збереженню трудової активності працівників.

Л.А. Катренко, підкреслює, що вихідними для розроблення проєкту довгострокового плану і комплексних заходів з охорони праці є результати атестації умов праці на робочих місцях, результати вивчення причини травматизму та цільових перевірок стану охорони праці, матеріали аналізу виконання попередніх планів, пропозицій та цільових програм з охорони праці.

«Довгостроковий план має вміщувати необхідну кількість працівників, яким будуть поліпшені умови праці, план заходів з приведення умов праці у відповідність до вимог і норм охорони праці; план організаційних заходів для попередження виробничого травматизму; план будівництва і розширення санітарно-побутових приміщень, лікувально-профілактичних і оздоровчих установ» [10, с. 312-315].

Термін «охорона праці» насамперед необхідно розуміти у широкому та у вузькому значенні. У широкому значенні «охорона праці» - це сукупність правових норм, які регулюють відповідний комплекс суспільних відносин у сфері застосування праці, що включає і гарантії при прийнятті на роботу, і при звільненні, і створенні необхідних, здорових і безпечних умов, а також необхідного психологічного клімату на робочому місці, а також питання робочого часу, часу відпочинку тощо. Все те, що включає поняття «гідна праця». У вузькому значенні – це комплекс безпечних умов та гарантій для працівників.

О.В. Пожарова зазначає, що відповідно до етимологічного значення терміну «охорона праці» (тобто вживання його в широкому розумінні) - це гарантії, які закріплені нормами трудового права, включаючи заборону роботодавцю «звільняти працівників з роботи тоді, коли немає підстав, передбачених ст.ст. 40, 41КЗпП України» [11, с. 11].

У свою чергу, Н.Б. Болотіна під охороною праці у широкому сенсі розуміє «заходи, що покликані охороняти право особи на працю» [12, с. 428]. А, виходячи зі змісту закону, пропонує «замість загальноприйнятого терміну «охорона праці» у вузькому розумінні вживати термін «охорона здоров'я працівників на виробництві», виходячи з того, що основна мета таких заходів є саме охорона здоров'я працівника та збереження його

працездатності на виробництві у ході його трудової діяльності» [12, с. 428-430].

П.О. Ізюта наголошує на необхідності одностайного розуміння категорії «охорона праці» «у власному значенні, тобто як категорії, яка відповідає за забезпечення безпечних та здорових умов праці» [13, с. 10]. На думку науковця, «охорона праці є багатоаспектним явищем, значення якого розкривається через соціальні, правові та економічні показники» [13, с. 11]. «Соціальне значення охорони праці полягає у збереженні трудових ресурсів держави та збереженні тривалої працездатності людини. Правове значення полягає в тому, що охорона праці є тією категорією трудового права, що закріплює права та обов'язки, пов'язані із забезпеченням безпечних та здорових умов праці. Економічне значення полягає у підвищенні продуктивності праці, , зниженні витрат на відшкодування шкоди, завданої життю і здоров'ю працівника нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням» [13].

Однак все більше науковців пропонують відійти від терміну «Охорона праці» і замінити його на термін «Безпека праці», яка найбільше відповідає міжнародним/європейським стандартам, і є більш широким по змісту терміном. В.А. Цопа та інші пропонують на підставі аналізу конвенцій МОП, нормативних актів Європейського агентства з безпеки та гігієни праці «запровадити термін безпека і здоров'я робітників як поєднання охорони та безпеки праці з метою виконання мінімальних вимог безпеки із поєднанням нагляду за виконанням законодавчих і нормативних вимог охорони праці та забезпечення розслідування нещасних випадків на роботі, а також додаванням процесів керування професійними ризиками і проведення аудиту систем управління безпекою праці» [14, с. 29]. Ці ж автори визначають, що необхідно змінити не тільки терміни, але і саму

концепцію, і ми повністю з ними погоджуємося. А різницю концепції «Безпека і здоров'я працівників на роботі» від концепції «Охорона праці» вищезгадані автори вбачають у тому, що перша «додатково включає вимоги по керуванню професійними ризиками з метою їх зниження до допустимого рівня за рахунок впровадження «запобіжних» та «захисних» заходів, а також включає вимоги із проведення аудитів системи управління безпекою і здоров'ям працівників на роботі, а також має основну відмінність щодо необхідності розробки політик і цілей у системі управління безпекою і здоров'я працівників» [14, с. 29].

На законодавчому рівні вимоги щодо безпеки і охорони здоров'я зазначені у «Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці», затверджених наказом Міністерства соціальної політики України від 29.11.2018 № 1804, в яких п.1 ч. II. встановлює, що «для забезпечення безпеки та захисту здоров'я працівників роботодавець зобов'язаний забезпечити за свій рахунок придбання, комплектування, видачу та утримання (забезпечення працездатності та належного гігієнічного стану) засобів індивідуального захисту» [15]. Однак Концепція реформування системи охороною праці в Україні, схвалена розпорядженням КМУ від 12.12.2018 р. № 989-р у назві залишає термін «охорона праці», хоча далі по тексту використовує нарівні з ним і термін «безпека праці»: «недостатньою є робота з підвищення обізнаності та інформування суспільства про безпеку та гігієну праці з метою формування культури профілактики нещасних випадків і професійних захворювань» [16].

Відповідно до пункту 4.10 Національного стандарту України «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять» ДСТУ2293:2014, затвердженого Наказом Мінекономрозвитку України від

02.12.2014 р. №1429, який унормовує українські терміни та визначення понять у сфері охорони праці, - безпеку праці визначено як захищеність трудової діяльності людини від перевищеного прийняттого ризику [17].

У дисертаційному дослідженні «Державна політика щодо безпеки праці в контексті євроінтеграції України» Н.І. Лесняк-Ігліньська пропонує визнати «безпеку праці як захист працівника від певних ризиків при виконанні ним професійних обов'язків та «безпечні і здорові умови праці» як показник ефективності реалізації політики щодо безпеки праці» [18, с. 39]. Цей автор розглядає поняття охорони праці як збірне широке поняття, яке в сфері державної політики доцільно розглядати саме через призму безпеки праці [18, с. 39].

В.М. Пасічник пропонує визнати безпеку як відсутність певних загроз і небезпек; стан захищеності буття, інтересів і цінностей особи від чого-небудь; систему заходів, направлених на створення безпечних умов, коли дотримання певних норм та індикаторів впливає безпосередньо на рівень безпеки [19, с. 9]. Іншу позицію дотримуються автори монографії за загальної редакції Г.П. Ситника, які акцентують увагу, що безпека не тотожна відсутності небезпеки, а є забезпечення з боку держави всім громадянам належних умов для їх самореалізації, захисту життя, свободи, власності від посягань [20, с. 90]. Однак ця позиція видається більш всеохоплюючою, декларативною спробою поєднати конституційні засади прав і свобод людини і громадянина з напрямками діяльності держави. І по відношенню до функціонування інституту трудового права – охорони праці – вбачаємо неконкретність і малоефективність такого підходу.

Л.М. Войтюк, досліджуючи питання правового регулювання безпеки праці державних службовців, спробує поєднати різні підходи і сформулювати загальне бачення

безпеки як: «1) відсутності ризиків і стану небезпеки при наявності заходів захисту людини від загроз; 2) наявності стану небезпеки, який не призводить до ризиків завдяки боротьбі з загрозами» [21, с. 29]. При всій повазі до дослідниці такий підхід до поняття видається перевантажений повторами і нагромадженням конструкцій, що призводить до неясності терміну.

Вдається логічним і доцільним розділити загальний підхід до терміну «безпека» як основний пріоритет державної політики в сфері соціальної, політичної, економічної та цей же термін в сфері трудових відносин. В сфері праці основними характеристиками безпеки повинні бути відсутність або мінімізація ризиків життя, здоров'я, працездатності та трудового довшліття працівників; збереження та/або поновлення ментального здоров'я; створення на робочих місцях умов психологічного комфорту, відновлення сил; і, як, стратегічне завдання, створення «зелених» робочих місць. Закріпити на законодавчому рівні (у проєкті Трудового кодексу) існування двох близьких, але не тотожних термінів: безпека праці і охорона праці, визнавши перший термін більш широким по змісту, функціям, можливостями імплементації європейських трудових стандартів та заходами державного впливу.

На рівні конвенцій МОП закріплений і найбільш вживаний термін безпека. Наприклад, Конвенції 1981 року про безпеку та здоров'я на роботі № 155 (ратифікована 02.11.2011 р). у ст. 4 визначає, що «кожна держава-член з урахуванням національних умов і практики ... здійснює та періодично переглядає погоджену національну політику в галузі безпеки й гігієни та виробничого середовища» [22]. І ще на одному важливому аспекті зосередила увагу ця Конвенція – на визначенні терміну здоров'я стосовно праці – не тільки «відсутність хвороби чи недуги, а також включає фізичні і психічні елементи,

які впливають на здоров'я і безпосередньо стосуються безпеки та гігієни праці» [22].

Конвенція 2006 року про основи, що сприяють безпеці та здоров'ю на роботі (№ 187), на жаль, не ратифікована нашою державою, також вживає термін безпека і здоров'я на роботі [23].

В сучасний період в ЄС охорона праці набула нових форм: «пропаганда «добробуту на роботі», що означає моральний, фізичний та соціальний добробут працівника» [11, с. 70]. І сама політика у сфері охорони праці ЄС спрямована на розвиток культури попередження ризиків і ґрунтується на «превентивних підходах через освіту, обізнаність і профілактику» [11, с. 70]. У цій сфері були прийняті Директива Ради № 89/654/ЄЕС від 30.11.1989 р. про мінімальні вимоги стосовно безпеки і охорони здоров'я на робочому місці; Директива Ради № 92/85/ЄЕС від 19.10.1992 р. про встановлення заходів із заохочення поліпшення безпеки та гігієни праці вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, чи годувальниць; Директива Ради Європейського Союзу № 94/33/ЄС від 22.06.1994 року про захист працюючої молоді; Директива Ради 89/391/ЄЕС про впровадження заходів для заохочення вдосконалень у сфері безпеки та охорони здоров'я працівників під час роботи. Ю.Ю. Івчук зазначає, що принципи охорони праці є предметом ретельного правового регулювання права ЄС, що відображено в Рамковій директиві 89/391/ЄЕС від 12 червня 1989 р. [8, с. 29]. Остання Директива стосується не тільки питань фізичної безпеки працівників, але і «соціальних відносин на виробництві, створення психологічно-здорових умов праці, а роботодавець зобов'язаний організувати спеціальні служби для проведення захисних і превентивних заходів від професійних небезпек на підприємстві» [24, с. 290]. Такі ж обов'язки роботодавця поширюються і на ризики, які пов'язані зі стресом на роботі, що «включає

необхідність попереджати, ліквідувати чи зменшувати стрес на робочому місці, у разі виявлення відповідної проблеми через запровадження різних індивідуальних та колективних заходів» [24, с. 290]. Саме на такі обов'язки було наголошено у Рамковій угоді про стрес на роботі [25]. До таких обов'язків можна віднести управлінські (удосконалення системи розподілу трудових обов'язків, узгодження меж відповідальності та контролю за трудовою діяльністю; покращення організації та умов праці) або інформаційними (організація та проведення навчань по розумінню сутності стресу та способів його мінімізації чи подолання) [25].

Підсумовуючи аналіз основних принципів охорони праці і безпеки здоров'я працівників, закріплених в європейських стандартах праці, можна виділити наступні: пріоритет превентивних заходів при активній участі самих працівників; оцінка ризиків та вжиття заходів щодо їх мінімізації; пріоритет заходів колективного захисту; проведення навчань та інструктажів, які враховують реальну ситуацію в сфері охорони праці; адаптація умов праці до можливостей не тільки вразливих категорій працівників, але всіх працюючих.

Загрози, пов'язані з воєнними діями, стали головними викликами у сфері охорони праці, з якими зіткнулися держава, роботодавці і працівники. В цих умовах необхідними заходами щодо «попередження нещасних випадків внаслідок ведення бойових дій, які можуть статися з працівниками є: проведення відповідних інструктажів для працівників щодо заходів безпеки в часі повітряних тривог; впровадження ефективного контролю за чітким виконанням працівниками заходів, передбачених в разі отримання сигналу, який сповіщає повітряну тривогу; проведення навчання з надання першої домедичної допомоги потерпілим внаслідок бойових дій» [2, с. 415]. З метою правового регулювання

змін, які продиктовані викликами війни, були введені зміни від 20.01.2023 р. до Постанови КМУ про Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві [26]. Крім того, як зазначає М.В. Бужанська, роботодавці повинні приділяти увагу «попередженню можливих загроз та ідентифікації ризиків небезпек, які можуть виникнути внаслідок війни: розробляти та впроваджувати плани ліквідації надзвичайних ситуацій; постійне вдосконалення фахового рівня працівників через навчання з питань охорони праці та пожежної безпеки, спеціальне навчання щодо евакуації; оновлювати свої плани охорони праці та переглядати їх постійно відповідно до ситуації» [2, с. 417].

А.О. Бойко зазначав, що особливо актуальним під час воєнного стану, що «міністерства та інші центральні органи виконавчої влади створюють у разі потреби аварійно-рятувальні служби, здійснюють керівництво їх діяльністю, забезпечують виконання інших вимог законодавства, що регулює відносини у сфері рятувальної справи» [27, с. 335].

А.С. Сидоренко, І.К. Полховська визначають, що в умовах війни «особливого значення для роботодавця набувають нові інструменти, які дають можливість віддалено ухвалювати рішення з урахуванням нових викликів, зокрема, за допомогою електронного документообігу в системі управління охороною праці» [28, с. 227, 29].

Є.В. Станішевський запропонував цікаву стратегію управління комплаєнс-ризиками з метою подолання недоліків в сфері праці за висновками Європейської комісії щодо заявки України на членство в Європейському союзі. «Чек-лист комплаєнс-контролю буде включати в себе: відповідну підготовку робочих місць до умов війни, захист від фізичних загроз, засоби захисту, відповідні сховища та укриття та наявність аварійного

обладнання; посилення відповідальності за порушення безпеки праці в умовах війни; забезпечення посилення прав працівників, у тому числі, право відмовитися від виконання завдань у випадку загрози життю і здоров'ю, забезпечення компенсацій в надзвичайних ситуаціях; мобільність персоналу та гнучкість робочих місць; інформаційна безпека, комунікація та координація з органами державної влади для оперативного сповіщення працівників про загрози та необхідність евакуації. Розробити як зовнішні засоби комунікації, так і внутрішні канали комунікації для підтримки зв'язку з працівниками» [30, с. 232].

Висновок. Підводячи підсумок даного наукового дослідження, необхідно визначити, що безпека виробничого середовища та охорона праці в умовах воєнного стану є надзвичайно складною та важливою задля збереження життя, здоров'я працівників та трудового потенціалу держави. Сучасне розуміння охорони праці має обов'язково охоплювати фізичні, фізіологічні, психологічні та інші чинники, що здатні впливати на здоров'я та безпеку працівника в його робочому середовищі, як це закріплено у європейських стандартах праці. Вдається логічним і доцільним розділити загальний підхід до терміну «безпека» як основний пріоритет державної політики в сфері соціальної, політичної, економічної та цей же термін в сфері трудових відносин. В сфері праці основними характеристиками безпеки повинні бути відсутність або мінімізація ризиків життя, здоров'я, працездатності та трудового довголіття працівників; збереження та/або поновлення ментального здоров'я; створення на робочих місцях умов психологічного комфорту, відновлення сил; і, як, стратегічне завдання, створення «зелених» робочих місць. В умовах війни необхідно запровадити ризикопередбачуваний підхід в сфері охорони праці, в якому наголос необхідно зробити на

профілактику та мінімізацію ризиків. Підсумовуючи аналіз основних принципів охорони праці і безпеки здоров'я працівників, закріплених в європейських стандартах праці, можна виділити наступні: пріоритет превентивних заходів при активній участі самих працівників; оцінка ризиків та вжиття заходів щодо їх мінімізації; пріоритет заходів колективного захисту; проведення навчань та інструктажів, які враховують реальну ситуацію в сфері охорони праці; адаптація умов праці до можливостей не тільки вразливих категорій працівників, але всіх працюючих.

Перспективи подальших розвідок. Перспективним напрямом подальших досліджень є питання подальшої адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів та вдосконалення інституту охорони праці в умовах післявоєнного відновлення.

Література:

1. Смуш-Колеша М., Федорова А., Мойса Б. Соціальні права в Україні під час війни. Звіт про оцінку потреб. Переклад цього документа здійснено в межах Проекту Ради Європи «Розвиток соціальних прав людини як ключовий чинник сталої демократії в Україні». Рада Європи. Серпень 2022 р. URL.: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408> (дата звернення 12.04.2026).
2. Бужанська М.В. Актуальні проблеми безпеки праці під час воєнного стану в Україні. *Вісник ХНТУ*. № 4(87), 2023 р. С. 414-418. DOI <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.4.54> (дата звернення 10.04.2026).
3. Європейська соціальна хартія (переглянута). URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення 12.04.2026).
4. Конституція України. Основний Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.04.2026).
5. Про охорону праці. Закон України від 14. 10. 1992 року № 2694. URL: www.rada.gov.ua/ (дата звернення: 10.04.2026).
6. Бандурко О.О., Аріфходжаєва Т.Б. Характеристика та організаційні основи поняття охорони праці за трудовим правом. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. 2021. С. 371-373. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/92> (дата звернення: 10.04.2026).
7. Трудове право України: Підручник/ за ред. Іншина М. І., Костюка В. Л., Мельника В. П. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 472 с.
8. Івчук Ю.Ю. Застосування принципів охорони праці при дослідженні співвідношення приватних і публічних інтересів у сфері охорони праці. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. №1 (39). 2020. С. 19-36. DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2020-39-1-19-36> (дата звернення 11.04.2026).
9. Курс порівняльного трудового права: підручник / за ред. акад. А.Р. Мацюка. Харків: Ніка Нова, 2011. 980 с.
10. Катренко Л.А., Кіт Ю.В., Пістун І.П. Охорона праці. Курс Лекцій. Практикум: Навчальний посібник. Суми, 2009. 540 с.
11. Пожарова О. В. Охорона праці. Навчально-методичний посібник. Одеса. 2021. 80 с. Сер. «Навчально-методичні посібники». DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.15565> (дата звернення 13.04.2026).
12. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник для ВНЗ. Київ, Знання, 2008. 860 с.
13. Ізуїта П.О. Правове регулювання охорони праці в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття канд. юр. наук: 12.00.05. Харків. 2008. 17 с.
14. Цопа В. А., В. І. Голінько В.І., Чеберячко С.І., Дерюгін О. В. Взаємозв'язок концепцій «охорона праці» та «безпека праці і здоров'я працівників». *Проблеми охорони праці в Україні*. 40 (3-4). 2024. С. 24-31. DOI: 10.36804/nndipbor 40-3-4.2024.24-31 (дата звернення 12.04.2026).
15. Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці», затв. наказом Міністерства соціальної політики України від 29.11.2018 № 1804. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18#Text> (дата звернення 12.04.2026).

16. Концепція реформування системи охорони праці в Україні: схвалена розпорядженням КМУ 12.12.2018 р. № 989-р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 12.04.2026).

17. Охорона праці. Терміни та визначення основних понять ДСТУ2293:2014 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1429731-14#Text> (дата звернення 12.04.2026).

18. Лесняк-Ігліньська Н.Ю. Державна політика щодо безпеки праці в контексті євроінтеграції України: дис. ... д-ра філософії: спец. 281 Публічне управління та адміністрування. Львів, 2022. 182 с. URL.: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/radaphd/18167/tekst-dis-lesnyak-iglinska-n-yu.pdf> (дата звернення 12.04.2026).

19. Пасічник В. М. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 7. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26947/pasichnyk.pdf> (дата звернення: 10.04.2026).

20. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Варинчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика: монографія. За заг. ред. Г. П. Ситника. Київ. Кондор. 2007. 669 с.

21. Войтюк Л.М. Правове регулювання безпеки праці державних службовців в Україні: дис. ... д-ра філософії: спец. 081 Право. Київ, 2023. 231 с. <https://ir.library.knu.ua/handle/123456789/3393> DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.15> (дата звернення: 10.04.2026).

22. Конвенції МОП № 155 року про безпеку та здоров'я на роботі (1981 р.), ратифікована Законом N 3988-VI від 02.11.2011 р. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_050#Text (дата звернення: 10.04.2026).

23. Конвенція МОП № 187 про основи, що сприяють безпеці та здоров'ю на роботі (2006 р.) URL.: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@lab_admin/document/s/genericdocument/wcms_752043.pdf (дата звернення: 10.04.2026).

24. Рим О. М. Трудове право Європейського Союзу та його вплив на розвиток трудового права України: дис. д-ра юрид. наук; спец. 12.00.05 Трудове право; право соціального забезпечення. Львів. 2021. 507 с.

25. Framework agreement on work-related stress. URL: <https://travail.emploi.gouv.fr/IMG/pdf/StressAccordCadresEuropeen.pdf> (accessed: 10.04.2026).

26. Про внесення змін до Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві. Постанова КМУ від 20.01.2023 р. № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.04.2026).

27. Бойко А.О. Правове регулювання трудових відносин у сфері нагляду і контролю за охороною праці. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 81: частина 1. 2024. С. 332-336. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.53> (дата звернення 10.04.2026).

28. Сидоренко А.С., Полховська І.К. Правовий аналіз охорони праці в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2024. С.225-227. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/53> (дата звернення 11.04.2026).

29. Порядок впровадження електронного документообігу в системі управління охороною праці. Наказ Міністерства економіки України 28.10. 2021 р. № 839-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1488-21#Text> (дата звернення 11.04.2026).

30. Станішевський Є.В. Професійна безпека, охорона та безпека праці працівника як сторони трудових відносин в сучасних умовах: питання термінологічного визначення та закріплення. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. №2 (48), 2024. С. 225-235. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-48-2-225-235> (дата звернення 11.04.2026).

References:

1. Smush-Kolesha M., Fedorova A., Moisa B. Sotsialni prava v Ukraini pid chas viiny. Zvit pro otsinku potreb. Pereklad tsoho dokumenta zdiisнено v mezhakh Proiektu Rady Yevropy «Rozvytok sotsialnykh prav liudyny yak kliuchovyi chynnyk staloi demokratii v Ukraini». Rada Yevropy. Serpen 2022 r. URL.: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408> (data zvernennia 12.04.2026).
2. Buzhanska M.V. Aktualni problemy bezpeky pratsi pid chas voiennoho stanu v Ukraini. Visnyk KhNTU. № 4(87), 2023 r. S. 414-418. DOI <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.4.54> (data zvernennia 10.04.2026).
3. Ievropeiska sotsialna khartiia (perehlianuta). URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (data zvernennia 12.04.2026).
4. Konstytutsiia Ukrainy. Osnovnyi Zakon vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 10.04.2026).
5. Pro okhoronu pratsi. Zakon Ukrainy vid 14. 10. 1992 roku № 2694. URL: www.rada.gov.ua/ (data zvernennia: 10.04.2026).
6. Bandurko O.O., Arifkhodzhaieva T.B. Kharakterystyka ta orhanizatsiini osnovy poniattia okhorony pratsi za trudovym pravom. Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal. № 9. 2021. S. 371-373. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/92> (data zvernennia: 10.04.2026).
7. Trudove pravo Ukrainy: Pidruchnyk/ za red. Inshyna M. I., Kostiuka V. L., Melnyka V. P. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 2016. 472 s.
8. Ivchuk Yu.Iu. Zastosuvannia pryntsyypiv okhorony pratsi pry doslidzhenni spivvidnoshennia pryvatnykh i publichnykh interesiv u sferi okhorony pratsi. Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka. №1 (39). 2020. S. 19-36. DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2020-39-1-19-36> (data zvernennia 11.04.2026).
9. Kurs porivnialnoho trudovoho prava: pidruchnyk / za red. akad. A.R. Matsiuka. Kharkiv: Nika Nova, 2011. 980 s.
10. Katrenko L.A., Kit Yu.V., Pistun I.P. Okhorona pratsi. Kurs Lektsii. Praktykum: Navchalnyi posibnyk. Sumy, 2009. 540 s.
11. Pozharova O. V. Okhorona pratsi. Navchalno-metodychnyi posibnyk. Odesa. 2021. 80 s. Ser. «Navchalno-metodychni posibnyky». DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.15565> (data zvernenn 13.04.2026).
12. Bolotina N. B. Trudove pravo Ukrainy: pidruchnyk dlia VNZ. Kyiv, Znannia, 2008. 860s.
13. Izuita P.O. Pravove rehuliuвання okhorony pratsi v umovakh rynkovoї ekonomiky: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupennia kand. yur. nauk: 12.00.05. Kharkiv. 2008. 17 s.
14. Tsopa V. A., V. I. Holinko V.I., Cheberiachko S.I., Deriuhin O. V. Vzaiemozviazok kontseptsii «okhorona pratsi» ta «bezpeka pratsi i zdorovia pratsivnykiv». Problemy okhorony pratsi v Ukraini. 40 (3-4). 2024. S. 24-31. DOI: 10.36804/mndipbop_40-3-4.2024.24-31 (data zvernennia 12.04.2026).
15. Minimalnykh vymoh bezpeky i okhorony zdorovia pry vykorystanni pratsivnykamy zasobiv individualnoho zakhystu na robochomu misti», zatv. nakazom Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 29.11.2018 № 1804. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18#Text> (data zvernennia 12.04.2026).
16. Kontsepsiia reformuvannia systemy okhorony pratsi v Ukraini: skhvalena rozporiadzhenniam KMU 12.12.2018 r. № 989-r. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-2018-%D1%80#Text> (data zvernennia 12.04.2026).
17. Okhorona pratsi. Terminy ta vyznachennia osnovnykh poniat DSTU2293:2014 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1429731-14#Text> (data zvernennia 12.04.2026).
18. Lesniak-Ihlińska N.Iu. Derzhavna polityka shchodo bezpeky pratsi v konteksti yevrointehratsii Ukrainy: dys. ... d-ra filosofii: spets. 281 Publichne upravlinnia ta administruvannia. Lviv, 2022. 182 s. URL.: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/radaphd/18167/tekst-dis-lesnyak-ihlinska-n-yu.pdf> (data zvernennia 12.04.2026).
19. Pasichnyk V. M. Filosofska katehoriia bezpeky yak osnova novoi paradyhmy derzhavnoho upravlinnia natsionalnoiu bezpekoiu. Demokratyčne vriaduvannia. 2011. Vyp. 7. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal->

paper/2022/feb/26947/pasichnyk.pdf (data zvernennia: 10.04.2026).

20. Sytnyk H. P., Oluiko V. M., Varynchuk M. P. Natsionalna bezpeka Ukrainy: teoriia i praktyka: monohrafiia. Za zah. red. H. P. Sytnyka. Kyiv. Kondor. 2007. 669 s.

21. Voitiuk L.M. Pravove rehuliuвання bezpeky pratsi derzhavnykh sluzhbovtiv v Ukraini: dys. ... d-ra filosofii: spets. 081 Pravo. Kyiv, 2023. 231 s. <https://ir.library.knu.ua/handle/123456789/3393> DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.15> (data zvernennia: 10.04.2026).

22. Konventsii MOP № 155 roku pro bezpeku ta zdorov'ia na roboti (1981 r.), ratyfikovana Zakonom N 3988-VI vid 02.11.2011 r. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_050#Text (data zvernennia: 10.04.2026).

23. Konventsii MOP № 187 pro osnovy, shcho spriyaiu bezpetsi ta zdoroviu na roboti (2006 r.) URL.: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@lab_admin/documents/genericdocument/wcms_752043.pdf (data zvernennia: 10.04.2026).

24. Rym O. M. Trudove pravo Yevropeiskoho Soiuzu ta yoho vplyv na rozvytok trudovoho prava Ukrainy: dys. d-ra yuryd. nauk; spets. 12.00.05 Trudove pravo; pravo sotsialnoho zabezpechennia. Lviv. 2021. 507 s.

25. Framework agreement on work-related stress. URL: <https://travail.emploi.gouv.fr/IMG/pdf/StressAccordCadresEuropeen.pdf> (accessed: 10.04.2026).

26. Pro vnesennia zmin do Poriadku rozsliduvannia ta obliku neshchasnykh vypadkiv, profesiynykh zakhvoriuvan ta avarii na vyrobnytstvi. Postanova KMU vid 20.01.2023 r. № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2023-%D0%BF#Text> (data zvernennia 10.04.2026).

27. Boiko A.O. Pravove rehuliuвання trudovykh vidnosyn u sferi nahliadu i kontroliu za okhoronoiu pratsi. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii PRAVO. Vypusk 81: chastyna 1. 2024. S. 332-336. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.53> (data zvernennia 10.04.2026).

28. Sydorenko A.S., Polkhovska I.K. Pravovy analiz okhorony pratsi v umovakh voiennoho stanu.

Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. № 7. 2024. S.225-227. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/53> (data zvernennia 11.04.2026).

29. Poriadok vprovadzhennia elektronnoho dokumentoobihu v systemi upravlinnia okhoronoiu pratsi. Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy 28.10.2021 r. № 839-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1488-21#Text> (data zvernennia 11.04.2026).

30. Stanishevskiy Ye.V. Profesiina bezpeka, okhorona ta bezpeka pratsi pratsivnyka yak storony trudovykh vidnosyn v suchasnykh umovakh: pytannia terminolohichnoho vyznachennia ta zakriplennia. Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka. №2 (48), 2024. S. 225-235. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-48-2-225-235> (data zvernennia 11.04.2026).

Valetska O. Features of the functioning of the institute of occupational safety and health in the current context: a theoretical and comparative study. – Article.

This article presents a comprehensive theoretical and comparative study of the functioning of the occupational health and safety system in the current context. Inevitable changes during the period of martial law have occurred in the sphere of labour and employment, worsening the situation of employees and imposing significant restrictions on the exercise of their labour rights. As one of the key institutions of labour law, the institution of occupational safety and health has faced new challenges in the realities of war that could not even have been foreseen in peacetime. These include high risks to workplace safety and workers' health associated with shelling, landmines, planned and emergency power cuts, lack of heating, water (or a significant deterioration in its quality), prolonged air raid alerts, and so on. All of this underscores the relevance of researching occupational safety and the preservation of our country's labour force for the future. The relevance of the topic is also driven by the active incorporation of European labour standards into our labour legislation with a view to EU membership.

The aim of this article is to examine the specific features of the functioning of the occupational safety and health system in the current context, taking into account the implementation of European labour

standards and the challenges posed by martial law. To achieve this objective, the author has identified a number of tasks, including: defining the theoretical and legal foundations of the occupational health and safety framework; analysing the principles of health and safety at work in the EU and the general rules for implementing these principles; and outlining the directions for reforming the framework under martial law.

The term 'occupational safety and health' must first and foremost be understood in both a broad and a narrow sense. In the broad sense, 'occupational safety and health' is the body of legal norms regulating the relevant set of social relations in the sphere of employment, which includes guarantees regarding recruitment, dismissal, and the creation of necessary, healthy and safe conditions, as well as the necessary psychological climate in the workplace, and issues such as working hours and rest periods. All of this falls under the concept of 'decent work'. In the narrow sense, occupational safety and health refers to the regulations governing the establishment of safe and healthy working conditions with the aim of preventing the negative impact of the working environment on the lives and health of workers.

It seems logical and appropriate to distinguish between the general approach to the term 'safety' as a key priority of state policy in the social, political and economic spheres, and the same term in the context of labour relations. In the labour sphere, the main characteristics of safety should be the absence or minimisation of risks to the life, health, working

capacity and working longevity of employees; the preservation and/or restoration of mental health; the creation of conditions for psychological comfort and recuperation in the workplace; and, as a strategic objective, the creation of 'green' jobs. To enshrine at the legislative level (in the draft Labour Code) the existence of two closely related but not identical terms: occupational safety and occupational health and safety, recognising the former term as broader in scope, functions, opportunities for implementing European labour standards, and measures of state influence.

In wartime conditions, it is necessary to introduce a risk-based approach to occupational health and safety, with an emphasis on risk prevention and minimisation.

Keywords: decent work, worker, workers' labour rights, occupational health and safety (OHS), safety at work, European standards, principles, protection of workers' rights, 'green' jobs, risk prevention and mitigation, labour law, the right to work, martial law.

Авторська довідка:

Валецька Оксана Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри історії та теорії держави і права Чорноморського національного університету імені Петра Могили, <https://orcid.org/0009-0007-1600-7791>

Дата подачі автором 15 квітня 2026.

Дата прийняття після рецензування 23.04.2026.

Дата публікації 09.05.2026

